

HISTORICKÁ ANTROPOLOGIE. VÝVOJ. PROBLÉMY. ÚKOLY

Jaroslav Šotola a Andrea Krejčí

Fakulta humanitních studií UK v Praze a Pedagogická fakulta UP v Olomouci

DÜLMEN, van R. *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*. 1. vyd. Praha : DOKOŘÁN. 2002, 117 s. ISBN 80-86569-15-2

Nedávno zesnulý saarbrückenský profesor Richard van Dülmen patřil mezi přední exponenty historické antropologie v Německu. O to více můžeme uvítat zpřístupňování jeho početného díla českým čtenářům, neboť je třeba vyrovnat dluh, který má česká historiografie (a obecně humanitní disciplíny) vůči novým trendům interdisciplinárního charakteru. Richard van Dülmen se prosadil a zaujal odbornou i laickou veřejnost v 80. letech, kdy se zaměřil na dějiny raného novověku a stal se specialistou v nově se etablujícím mezi-disciplinárním oboru: mikrohistorie. Van Dülmen stavěl na popisu výjimečných historických situací a nastolování otázek, k jejichž zodpovídání využíval spíše sociologicko-antropologických metod než metod tzv. „*historie velkých dějin*“. Specializace z něj učinila jednoho ze zakladatelů přístupu k historickému zkoumání z antropologického hlediska, k jeho podpoře založil a redigoval časopis *HISTORISCHE ANTHROPOLOGIE*. Je autorem mimo jiné již v češtině dostupných publikací: *Kultura a každodenní život v raném novověku* (1999), *Divadlo hrůzy* (2001) nebo *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích* (2003).

Historická antropologie je proklamována jako mladý, dynamicky se rozvíjející směr historiografie, který ovšem usiluje o překročení úzkých hranic vlastního oboru. Jakési motto představuje van Dülmenova teze z úvodu knihy: „Historická antropologie staví konkrétního člověka s jeho jednáním, myšlením, pocity a utrpením do středu historické analýzy. Na rozdíl od filosofické antropologie, která se ptá po obecně platných rysech lidství v dějinách, se historická antropologie zaměřuje na zvláštnost a svébytnost lidského jednání.“¹ Tímto výrokem by měla být vyměřena linie knihy, od které bychom čekali metodologické úvahy na hranicích (a nad hranicemi) historie, antropologie, filosofie, potažmo sociologie.

V souvislosti s Dülmenovým nedávným úmrtím může být kniha *Historická antropologie* vnímána jako celoživotní bilance jeho badatelských snah. Odvrácenou stranou tohoto faktu je skutečnost, že kniha nemůže splnit přání těch, kteří od ní čekají výše dotčené teoretické zakotvení nového badatelského směru. Van Dülmen se ani nesnaží o zastírání faktu, že ráz knihy vypovídá spíše

¹ DÜLMEN, van R. *Historická antropologie*. Praha : DOKOŘÁN. s. 11.

o popisu vlastní perspektivy autora než o objektivním zhodnocení oboru, u jehož zrodu stál. Kniha je rozdělena do čtyř tematických celků, které jak jsme přesvědčeni, vznikaly samostatně a pro potřeby této monografie byly jen mírně očištěny či upraveny. Van Dülmen se v ní po úvodní pasáži, či spíše pasážích, zabývá vývojem oboru, jehož název hlásá titul monografie, poté shrnuje oborové problémy a perspektivy, daná část je stěžejní, aby následně vyzvedl uplatnění oborových témat v konkrétním historickém výzkumu, a uzavírá návrhy možností vývoje již etablovaného oboru.

Cílem naší recenze je nastínit problémy, které souvisí s uvedením této knihy do českého intelektuálního kontextu.

První nápadný rys, který každého čtenáře nutně zarazí, je redukce výkladu na německé prostředí. Ačkoli to autor s odvoláním na „konkrétní situaci oboru“² explicitně přiznává, je to frapantní vzhledem k zásadní závislosti popisované disciplíny na vzorech vycházejících z teoretických konceptů i exemplárních studií anglicky a francouzsky mluvících zemí. Je sice možné, že „antropologicky zaměřený výzkum raného novověku dosáhl v německy mluvících zemích mezinárodně uznávaného standardu“³, ale veškerá teoretická východiska jsou nadále konstituována na základě četby neněmeckých autorů.

Výsledkem je silné „zanoření“ do německých poměrů a malá schopnost reflexe podnětů z jiných zemí. Z van Dülmenova pohledu však může jít o logice neodporující záměr. Historická antropologie se totiž v německy mluvících zemích konstituuje za specifických podmínek. Jedním z motivů jejího vzniku byl výrazný pocit méněcennosti německých historiků při pohledu na inovativní práce západních sousedů, které se stávaly v 70. a 80. letech světově proslulými. V té době v Německu kulminovala popularita tzv. historické sociální vědy symbolizované hlavně bielefeldskou školou. Tento vlivný proud historiografie se soustředil na strukturální výklad celospolečenských procesů, přičemž nejznámějším „produktem“ výzkumu se stala diskuse o tzv. *Sonderweg*, tedy zvláštní cestě Německa k demokracii na přelomu 19. a 20. století, jako předpokladu pozdějšího snadného uchycení nacismu.

Historická antropologie německé provenience proto vznikala na bázi kritiky a vymezování se vůči historické sociální vědě pracující s makrosociálními kategoriemi, jako např. sociální třídy či sociální změna. Tento fakt je poznat i na Dülmenově knize a pomůže nám pochopit, proč je kniha protkána až banálními apologiemi potřeby zaměřenosti na „malého“ člověka. Chápeme-li autorovy výzvy tohoto charakteru v kontextu snahy o získání prestiže a uznání pro rodící se obor v rámci vědecké obce, ne nadarmo se van Dülmen zmiňuje o nedostatečné institucionalizaci oboru, která neodpovídá jeho významu, pak snáze uznáme i potřebnost *Historické antropologie* na knižním trhu.

² DÜLMEN, van R. *Historická antropologie*. Praha : DOKOŘÁN. s. 9.

³ DÜLMEN, van R. *Historická antropologie*. Praha : DOKOŘÁN. s. 9.

Polemické zaměření knihy vede k omezení kladení metodologických otázek. Čtenář by očekával rozsáhlý přehled návrhů možné spolupráce s kulturní a sociální antropologií, zamyšlení nad problémy provázejícími přejímání jejích teoretických modelů v historickém bádání, tak jak je to běžné u amerických antropologů a historiků, například *Clifforda Geertze* či *Rhyse Isaaca*. Nic z toho ovšem v knize nenalezneme. Vztah k etnologii je vyčerpán suchým výčtem jmen na pouhé jediné straně.⁴ Jinde⁵ je podobně stroze konstatován zprostředkovaný vliv antropologie skrze studium lidové kultury v dílech *Petera Burka*, *Carlo Ginzburga* a ostatních historiků.

Z antropologů si van Dülmen nejvíce považuje a oceňuje práce Clifforda Geertze a Pierra Bourdieu. Avšak do jaké míry autor skutečně reflektuje metodologický potenciál obou antropologů v konceptu „své“ historické antropologie? Van Dülmen vůbec nekomentuje intenzivní diskuse v německém prostředí, které se týkaly recepce etnologických metod historiografií. Tuto debatu inicioval známý historik *Hans Medick* svým proslulým článkem *Missionare im Ruderboot? Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderung an die Sozialgeschichte* [Misionáři ve člunu? Etnologické způsoby poznání jako výzva pro sociální dějiny] z roku 1984. Medick se právě v něm vyrovnává s koncepty Clifforda Geertze (*zhuštěný popis či zúčastněné pozorování*) a přijímá je jako schopné obohatit repertoár historických přístupů k dějinám. Klíčovou na nich shledává Medick hermeneutiku cizího, tedy schopnost přiřadit danému historickému období status cizí kultury s právem na vlastní hodnotový a epistemologický systém. Místo klasického *vcitění se* do historických subjektů je předkládán Geertzův model *analýzy symbolických forem* dané kultury, které se projevují v sociální interakci. Medickova koncepce byla od té doby z různých pozic kritizována, ale to bychom již odbočili zcela mimo rámec naší recenze.

Ještě více van Dülmen přehlíží *teorie lidského jednání* francouzského antropologa a sociologa Pierra Bourdieu. Asi ne náhodou. Metodologická propracovanost známých Bourdieuových konceptů jako *sociální pole*, *kulturní kapitál*, *habitus* apod. ostře kontrastuje s neschopností německé historické antropologie vypracovat účinný teoretický aparát. Nevymezení či neobjasnění antropologicko-historických kategorií, jež jsou v publikaci velmi často užity, jako: „obyčejný člověk, empirická kulturní věda, zvyk, zvyklost, tradice, aj.“⁶ vede k potížím se vstřebáním a vyrovnáním se s autorovým myšlenkovým konceptem.

V Dülmenově knize jsme místo toho zaplavováni spoustou programových floskulí o potřebě nového pohledu na historickou vědu. O doplnění historických poznatků zaměřením se na sociálně-kulturní pozici „bezejmenných“ lidí. Nebo je nám předkládána celá řada příkladů z oblastí výzkumů, které možnosti

⁴ DÜLMEN, van R. *Historická antropologie*. Praha : DOKOŘÁN. s. 21.

⁵ DÜLMEN, van R. *Historická antropologie*. Praha : DOKOŘÁN. s. 30.

⁶ DÜLMEN, van R. *Historická antropologie*. Praha : DOKOŘÁN. s. 22, 24, 30, 42 a dále.

historické antropologie již naplnily či naplňují. Neustále je vyzdvihována potřeba zachycení historických osob s jejich individualitou, ale není tematizována možnost uchopení sociálních skupin na základě kontextualizace jejich postavení v sociálním poli. Dnešní historický výzkum se přitom bez spolupráce se sociologickými teoriemi nemůže obejít. Nereflektování této potřeby je ve van Dülmenově případě způsobeno už zmíněným vymezením „jeho“ nově etablované disciplíny vůči historické sociální vědě, ale otázkou zůstává, nakolik je tato skutečnost omluvitelná či samotné disciplíně prospěšná.

Následující přehled výzkumu a preferovaných témat⁷ historické antropologie je možné považovat za reprezentativní v rámci obou omezení, které Dülmenovu knihu provázejí: tj. omezení na německé prostředí a minimální reflexe vztahu k etnologii.

Závěrečné vymezení úkolů, které by podle van Dülmena měla nová mezioborová disciplína historická antropologie obsáhnout, tedy především deklarovaná snaha integrovat mikrohistorii „do velkých, univerzálních dějin“,⁸ tedy do makrohistorie, se opírá o předcházející text, který zhušťuje a doplňuje filosoficko-historickým komentářem k práci své i oborové.

Recenzovanou knihu je tak možno vnímat spíše jako komentovanou bibliografii knih a článků, snažících se o neotřelý pohled na dějiny. Mnohé ze zmíněných prací si rozhodně zaslouží pozornost širší obce humanitně zaměřených badatelů a jejich prostudování by mohlo překrýt rozpačitý dojem z knihy *Historická antropologie*.

⁷ DÜLMEN, van R. *Historická antropologie*. Praha : DOKOŘÁN. s. 51-78.

⁸ DÜLMEN, van R. *Historická antropologie*. Praha : DOKOŘÁN. s. 81.